

VÄGEN TILL »STÅLPAKTEN»

Av professor NILS AHNLUND, Stockholm

I.

DET är ett tänkvärt historiskt faktum, att det nationalsocialistiska Tysklands och det fascistiska Italiens samverkan, proklamerad som framtidsmål i Adolf Hitlers »Mein Kampf», antog formen av militärallians först den 22 maj 1939, föga mera än tre månader före krigsutbrottet. Då underskrevs »stålpakten». Äldre, dock icke mycket äldre, är »Berlin—Romaxeln». Den hade sitt upphov i de tills vidare begränsade och protokollsmässiga politiska avtal som blevo frukten av det första besök greve Galeazzo Ciano, Mussolinis svärson, i oktober 1936 avlade i Tyskland som italiensk utrikesminister. Sedan en tid var det faktiska samarbetet redan i full gång; Cianos nyss skedda upphöjelse — han gällde då reservationslöst som tyskvänlig — uppfattades allmänt som ett avsiktligt och vida synligt tecken på den nya kursen. Uttrycket för diktaturstaternas omsider uppnådda solidaritet blev ju i främsta rummet hjälpen åt Francos Spanien. Man vande sig att tala om »axeln» och om »axelmakterna». Huvudagerande på tysk sida var jämte Hitler själv, som fr. o. m. våren 1935 börjat ägna sig mera direkt åt den hittills i stort sett rutinmässigt skötta utrikespolitiken, hans förtrogne Joakim Ribbentrop, i Führerns ögon en ny Bismarck, av hemlandets fackdiplomater starkt missdrodd, på många håll avskydd. Det dröjde till 1938, innan den visserligen allt mera anpassningsbare Neurath — i samband med storstädningen den 4 februari s. å. — fick lämna från sig utrikesministerposten åt Ribbentrop, då ambassadör i London. Från och med oktober 1936 bildade alltnog namnen Ciano—Ribbentrop det sammanvävda monogrammet för den tysk-italienska axelpolitiken, särskilt i den mån dess framgångar manifesterades utåt. Avtalet kunde eventuellt föra långt, men också få en tidsbegränsad verkan.

Jämmt en månad senare, den 25 november 1936, hade i Berlin undertecknats det fördrag mellan Tyskland och Japan, som efter sitt proklamerade syfte, bekämpandet av den internationella kommunismens stämplingar, kom att få namnet »antikominternpak-

ten». Ribbentrop var som sig bör tillstädes, hemflugnen från London, men Italiens plats stod tom. Dess anslutning dröjde närmare ett år. Ribbentrop kom då till Rom (6 nov. 1937) för att bevittna den lyckliga akten. Ambassadören Ulrich von Hassell, som ogillade antikominternpaktens numera tydligt skönjbara antibrittiska tendens men överhuvud taget väntade sig det värsta av Ribbentrops stigande inflytande, avgick inom kort från sin post i Rom. Han ersattes med den mera foglige, om också personligen föga habile, under olycksåret 1943 rent hjälplöse von Mackensen, Neuraths svärson. Man talade sedan en tid i diplomatiska kretsar i Berlin om ett särskilt tyskt-japanskt fördrag, riktat främst mot Sovjetunionen; amerikanen Dodd var bland andra, som hans värdefulla »Diary» visar, absolut övertygad om dess existens. Först ett drygt år efter krigsutbrottet i Europa, den 27 september 1940, skulle den tysk-italienska alliansen, efter att som sagt under tiden ha antagit ett mot denna benämning mera svarande skick, utvidgas till tremaktsförbund genom Japans anslutning. Italien hade nu ryckts med i kriget, medan Japan bidade sin tid. Antikominternavtalet tycktes neutraliserat till följd av Ribbentrops världshistoriska köpslagan med Molotov och Stalin i augusti 1939, men skulle längre fram åter komma till heders.

Händelseutvecklingen från hösten 1936, då alltså »axeln» grundlades, fram till 1939 kan förutsättas känd i sina huvuddrag. Från början allt annat än populärt i *båda* länderna, räddade det inledda samarbetet Mussolini ur uppenbara faror — det abessinska erövringsståget förde honom 1935 ett ögonblick nära bråddjupet — men gav härigenom Hitler ett övertag, som han icke försummade att påpassligt utnyttja. Det blev en allom synlig upprättelse för det otrevliga bakslaget sommaren 1934; man erinrar sig hur då de första försöken till ett programenligt närmande efter linjen i »Mein Kampf» gjordes omintet genom Führerns personliga fiasko vid mötet med fascisthövdingen i Venedig, och hur det strax följande mordet på Dollfuss, den österrikiske förbundskanslern, yttermera rågade måttet av missämja, med en våldsam pressfejd som sluteffekt. Det spanska inbördeskrigets noninterventionskomedi inför europeisk ridå artade sig till en övning och uppmarsch för de båda diktatorerna, i detta fall under tydlig ledning av il Duce. Allt föreföll avtalat och väl förberett dem emellan. Enligt uppgörelsen skulle rådplägingar äga rum i frågor av gemensam vikt, men någon närmare fördelning eller avvägning av tyska och italienska intressen var icke uppgjord; Mussolini ansåg

sig ha fått Hitlers löfte om att lämna medelhavsfrågorna åt honom och den nyromerska imperialismen, medan de baltiska problemen skulle anses uteslutande röra Tyskland. Det var något, men otillräckligt. Vid ett besök i Rom i första början av maj 1939 — kort före »stålpakten» alltså — drog den rumänske utrikesministern Gafenco efter samtal med Mussolini och Ciano den slutsatsen, förvisso alldeles riktig, att ingen verklig och traktatsenlig tysk-italiensk politisk demarkationslinje ännu fanns. Axelmakternas gemensamma front hade kommit att särskilt vända sig mot västmakterna, »demokratierna», utan att man dock på detta håll uppgivit hoppet att återvinna fascismens Italien för en tremaktskombination mot Tredje riket, i stil med avtalet i Stresa så sent som på våren 1935. Mot Ryssland var axelpolitiken, trots anti-kominternpakten, allt annat än enhetlig. Den viktigaste källan från italiensk sida, Cianos dagbok, ger för övrigt intrycket att allt som hörde till detta ämne har intagit en märkligt undanskymd plats i fascismens storpolitiska observationsfält.

En allvarlig skärningspunkt var ju däremot Österrike och överhuvud taget, så oklar som ställningen var, de adriatiska delarna av den forna dubbelmonarkien. Till Wien och alpdalarna koncentrerade sig framför allt Mussolinis misstankar och farhågor. Österrike såg han som sin skyddsling. Han önskade ingen gemensam gräns med Nazityskland. Det inledda närmandet, förklarade han tröstande för Dollfuss' efterträdare Schuschnigg, skulle bland annat bereda Italien tillfälle att hålla en skyddande hand över den österrikiska självständigheten. Fullt säker i detta stycke var han nog aldrig. Emellertid blev året 1937 i stort sett en klang- och jubeltid för axeln, kulminerande i festligheterna, talen och paraderna vid il Duce's rundresa i Tyskland i september. »Det fascistiska Italien har genom en nyskapande statsmans gärning blivit ett nytt imperium», ropade Hitler vid ett jättemöte i Berlin till ära för gästen. »Ni, Benito Mussolini, har i dessa dagar med egna ögon kunnat övertyga er om att det nationalsocialistiska Tyskland i sin politiska ställning och sin militära styrka ännu en gång är vordet en världsmakt.» Besöket kvitterades följande maj i Rom av Hitler och hela hans välkända garde, Himmler inbegripen; men fastän judarna nyss utvisats från den eviga staden till tecken på enheten i »världsåskådning», var atmosfären då en annan och mindre gynnsam.

Den första hårda stöten, den tyska inmarschen i Österrike, kom i mars 1938 utan föregående varsel från Berlin till Rom, om också

icke utan förebud. Mussolini synes först ha ställt sitt hopp till England, men såg sig besviken. Han hade nu endast att tuga och samtycka, bitter till sinnes, starkt upptagen av sina affärer i Spanien och alltför beroende av den större axelmakten för att våga något. Schuschnigg bad om råd i Rom, men fick rådet att foga sig. Hitler utgöt sig i tacksägelser och lovade telegrafiskt att rikligen gengälda denna oförgätliga, oskattbara väntjänst. Sprickorna i föreliggande politiska avtal hade uppenbarat sig även utåt. Men räknade Hitler icke med italienska intressen i Österrike, trots den av Mussolini föranstaltade uppmarschen på Brenner under Dollfusskrisen fyra år förut, så behövde han ännu mindre göra det för Tjeckoslovakiens del. I Mussolinis egen tanke var denna stat en konstlad skapelse och i behov av revision. Han stödde också Hitlers krav före München, då och då under med låg röst framförda maningar till moderation; han bidrog i krisens ögonblick, mot Hitlers innersta önskan, därom är knappast något tvivel, till att sätta konferenstanken i det rena maktspråkets ställe. Denna konferenstanke förblev den italienska politikens optimistiska reserv inför nya förutsedda kriser. Man hade ingenting emot kriser, om de kunde förmånligt utnyttjas — efter tyskt föredöme. I verkligheten stod valet öppet mellan att antingen ge förbindelsen med Tyskland en fastare form eller söka andra vägar och garantier. Det abessinska bytet var inhöstat, och kriget i Spanien närmade sig raskt slutet. Genom allt som skett med Österrike och Tjeckoslovakien borde emellertid tyskarna ha funnit sin mättnad, kunde man säga sig i Rom, och det var nu Italiens tid att skörda, så att balansen inom axeln något så när återställdes. Albanien införlivande tedde sig som det första, visserligen blygsamma men prejudikatskapande målet.

Cianos dagbok, som börjar nyåret 1939, har på första bladet viktiga upplysningar om rörelserna inom axeln och antikominternlägret. Enligt meddelande från Ribbentrop kunde man motse förslag om den ideologiska paktens förvandling till ett verkligt tremaktsförbund: Berlin—Rom—Tokio. Man hoppades vara färdig med saken före januari månads slut. Mussolinis huvudsynpunkt var, att axeln borde visa sin styrka och obrutna sammanhållning inför den fortsatta kraftmätningen med de två europeiska västmakterna; Ciano ansåg en så skarp franskfientlig tillspetsning som möjligt önskvärd vid kungörandet, som borde sammanfalla med en diplomatisk kris, på lämpligt sätt ledsagad av folkdemonstrationer. Perspektivet var kort men naturligt för den ex-

pansiva italienska medelhavspolitiken under fascismens era. Dock, Ribbentrop hade gått händelserna i förväg. Japan gjorde svårigheter. Det framkom efter hand, att regeringen i Tokio ville rikta udden mot Sovjetunionen och i hemlighet meddela detta åt regeringarna i London och Washington. Under dessa omständigheter kom Mussolini mer och mer till övertygelsen, att det vore nog med en tvåmaktsallians, en förstärkt europeisk axel med klarare avtal inåt. Sådan var i korthet ställningen vid mitten av den händelserika mars månad, som för Italien medförde en ny hård stöt och plötsligt aktualiserade det nyss antydda alternativet.

Den 14 mars mottog Ciano ett allvarligt budskap från Attolico, den erfarne italienske ambassadören i Berlin. Ribbentrop hade just meddelat honom — för första gången — Führerns avsikt att införliva Böhmen och Mähren med Tyskland, att göra Slovakien till vasallstat och överlåta Ruthenien till Ungern. »Man kan ännu inte säga, när och hur detta kommer att ske», antecknar Ciano eftertänksamt, »men det skulle göra ett dystert intryck hos italienska folket.» Detta några timmar före inmarschen i Prag! Intrycket hos Ciano nästa dag blir också därefter. Italien har ovärdigt förödmjukats; det har rätt att i gottgörelse fordra omedelbar annexion av Albanien, ehuru Albanien väger föga mot det rika Böhmen, och det måste nu från grunden ompröva hela sitt förhållande till Tyskland. Så utvecklar sig en dialog mellan Mussolini och hans svärson, båda starkt missbelättna men den förre mera och den senare mindre böjd för att fortsätta förbundet. Oklarheten i läget väcker nya spörsmål. Ämnar Tyskland göra halt vid Kroatiens gräns? Frågan går genom Mackensen till Berlin. När svaret därifrån blir, att Hitler erkänner Italiens intressen både i Kroatien och hela Medelhavsområdet, släpper Mussolini alldeles den tanke på orientering västerut, som framkastats av Ciano. Den 21 mars fastslår han vältaligt Italiens obrottsliga trohet mot axeln i en oration inför det fascistiska stora rådet.

Att Hitler först i sista stund, och även då i rätt svävande form, lät varsko förbundsbrodern i söder om sitt dittills mest utmanande storpolitiska steg visar ju, att han varit beredd på gensagor. Den ungerska regeringen var i verkligheten tidigare underrättad; det framgår av dokument från rättegången i Nürnberg. Att Ungern gällde som Italiens allierade i särskilt nära led — jämte Tyskland och det ännu existerande Österrike hade det skyndat sig att erkänna erövringen av Abessinien — betydde ingenting för denna överrumplande diplomati. Emellertid fann Hitler för

gott att utfylla det nyssnämnda erkännandet av Italiens speciella intressesfärer, som även gavs i skriftlig form, med lugnande försäkringar på ett särskilt och ömtåligt område. Han kungjorde för Attolico, samtidigt med att Mussolini talade inför stora rådet, att Tyskland icke ämnade låta indraga sig i något krig, då dess rustningar ännu krävde två år för att bli färdiga och Japan var engagerat på sitt håll. Detta var en kärkommen upplysning, som man i Rom gärna tog fasta på — i sitt eget intresse. På ömse sidor tycktes man lika ense om att existerande avtal nu behövde närmare fixeras och särintressena klart avgränsas. Till en början tog man upp till diskussion de avtal om de tyska sydtirolarnas utväxling, som skulle fullbordas på sommaren 1939. Det fascistiska Italien drog också snabbt den avsedda första konsekvensen av situationen och påskyndade sina förberedelser till aktionen mot det värnlösa Albanien, blixtnabbt genomförd icke långt därefter på själva långfredagen. Arbetet på »stålpakten» inträdde nu i det sista och avgörande skedet. Med all sin hänsynslösa opportunism hade Mussolini förvisso aldrig låtit det komma till ett avgörande, om han förmått fullt genomskåda Hitlers verkliga avsikter.

II.

»Redan är det svårt att finna någon här, som tror tyskarna på deras ord», skriver Ciano i sin dagbok den 30 mars 1939, ett par veckor efter den tyska annexionen av Tjeckoslovakiens rester. »Det vore alldeles omöjligt att finna någon, om de nu också skulle bryta sitt ord till Polen.» Men i verkligheten var det detta Hitler nu beslutat sig för att göra, trots sin försäkran den 21 mars till Bernardo Attolico, den andra axelmaktens ambassadör i Berlin, att Tyskland åtminstone under de närmaste två åren komme att hålla sig utanför krigiska konflikter, och framför allt i strid med det tioåriga tysk-polska icke-angreppsfördraget från 1934, denna så ofta åberopade hörnsten för hans politik. Den 25 mars hade han delgivit överbefälhavaren Keitel sin plan att slå ned detta Polen så fullständigt, att det under årtionden icke skulle kunna spela någon politisk roll, och upprätta en ny gräns mot öster — en gräns som i originalkällan, ett av de många dokumenten från Nürnberg, visar åtminstone huvudsaklig överensstämmelse med den senare avtalade tysk-ryska demarkationslinjen i Polen. Han ville förverkliga denna lösning i en nära framtid, meddelade han

Keitel, men skulle f. n. överväga militära åtgärder endast i den mån den polska regeringen icke avstod godvilligt från Danzig. Den polske ambassadören, Lipski, väntades när som helst tillbaka från ett besök i Warszawa. Hitler ville ej träffa honom utan reste bort. Lipski infann sig följande dag och medförde då till Ribbentrop just ett sådant besked. Krisen var därmed kommen till fullt utbrott. Hur allvarligt den bedömdes i väster visade den till formen så ovanliga brittiska garantien för Polens oberoende, kungjord av Chamberlain den 31 mars men känd någon dag förut.

Vid första underrättelsen skall Hitler ha fått ett raserianfall i rikskansliet. Han svor förbittrat att tillreda »en djävulsbrygd» åt brittena, medan han sprang kring i rummet, berättar den tyske oppositionsmannen H. B. Gisevius i sitt visserligen ivriga och något vittsvävande men på många punkter kontrollerbara memoarverk »Bis zum bittern Ende». Gisevius uppger som sagesman en närvarande vän, det tyska militära underrättelseväsendets chef amiral Canaris, avrättad 1945, och säger sig ha hört saken av denne redan samma dag. Man förstod då ännu icke vad Hitler menat eller om han alls menat något, men tyckte sig längre fram skönja ett sammanhang. Visst är, att det snart måste ha stått klart för Hitler, i vilken grad den engelska garantien för Polen försvårade den uppgörelse med Sovjetunionen, som man från västmakternas sida allt mera enträget avsåg. Hans återhållsamhet gentemot Ryssland och bolsjevismen är från en viss tidpunkt denna vår märkbar i alla offentliga uttalanden och undgick ej samtiden. Det spanska inbördeskrigets avslutande genom Madrids fall den 28 mars och den tyska legionens hemkomst passerade utan större orationer, ehuru knappast någonting så inbjöd till lovtal över axelpolitiken och antikominternpakten.

Alliansdiskussionen, som varit i gång sedan nyåret, fortsatte i Rom. Vid ett besök där i mitten av april ordade Göring vitt och brett om krig och rustningar, men gav i det hela Ciano, som uppmärksamt iakttog honom, ett intryck av fredliga avsikter, fränsett ett domderande språk i fråga om Polen. Ett konferensprotokoll från dessa dagar, som framdrogs vid rättegången i Nürnberg, låter Göring bedöma den militära situationen som ljusare om nio månader eller ett år; men Tyskland vore annars redo när som helst. Strax efter Görings hemfärd rapporterade Attolico, en hängiven vän av freden, att man kunde vänta en tysk aktion mot Polen, vilket betydde kriget. »Vi ha alltså anspråk på att bli underrättade i tid», var Cianos reflexion, »så att icke opinionen

blir överrumplad.» Det skulle visa sig, att det var mera än opinionen som behövde förberedas i Italien. Japanerna hade fortfarande svårt att anamma planen på en starkare och utvidgad allians. I samband med denna plan hade ett möte mellan Ciano och Ribbentrop förut diskuterats, och det blev nu uppgjort, att de skulle träffas i Milano den 6 maj för att dryfta läget. Mussolini ville ha alliansen färdig och klar, innan han framlade sina krav för Frankrike; förhandlingar mellan Paris och Rom tycktes närma sig.

Alltjämt var man i Berlin föga angelägen att i tid informera vännerna i Rom om förestående mått och steg, även av den viktigaste art. När Hitler den 28 april på en gång sade upp tioårspakten med Polen, varav halva tiden återstod, och flottavtalet med England från 1935, Ribbentrops beprisade förstlingsverk, hade sålunda italienska utrikesministeriet först dagen förut erhållit en vink om saken. »Detta är mycket allvarligt», kunde Ciano med fog anmärka i sin dagbok. Samma dag, den 28 april, kännetecknar han intet anande alliansen mellan västmakterna och Sovjet som en av allt att döma »fast och beslutad sak». Den mycket viktiga förändringen i rysk politisk ledning knappt en vecka senare, Litvinovs avgång och Molotovs utnämning till utrikeskommissarie, undgick honom väl icke, men karakteristiskt är att den förbigås i dagboken, åt vilken han brukar anförtro allt som synes honom vara av större intresse.

Om det uppdrag Ciano medförde på sin resa till Milano och mötet med Ribbentrop känna vi ingenting utöver vad som redan berättats och strax kommer att berättas. Innan han lämnade Rom, var emellertid den italienska krigsmaktens tillstånd föremål för en granskning. Den utföll synnerligen otillfredsställande, vilket Ciano från sin numera kritiska ståndpunkt med eftertryck fastslår. Mobiliseringen mot Albanien, så ringa den var, hade blottat svåra brister. Mussolini var olycklig till mods. Allt detta manade ju till försiktighet. Men den italienska politikens ledande män, Ciano ej undantagen, hade i det läge som var ingenting emot en långt driven demonstrationspolitik. Tack vare folkens allmänna ovilja mot ett nytt krig skulle kanske grunden läggas till »ett nytt München», ifall Tyskland fullföljde sin inslagna skarpa kurs mot Polen. Var också denna ingalunda helt efter Mussolinis sinne, så erkände han som fullt berättigad Hitlers närmaste yttre förvändning, kravet på Danzig. Och så gav sig det ena av det andra.

Ribbentrop, som Ciano åtminstone vid denna tid föga uppskattade, lade an på att visa sig måttfullare än vanligt. Han ville

en utjämnande politik, framhöll han ivrigt under samtalen i Milano, axelmakterna dock obetaget att skaffa sig vinster »här och där» några år framåt. Härom kunde båda parter vara ense. Cianos personliga invändningar gällde icke utpressningstaktiken som sådan. Han ville avvärja rena äventyr, skadliga för Italien. Efter ett telefonsamtal mellan honom och Mussolini, som visade sig tillfreds med förhandlingens resultat, beslöts att omedelbart proklamera alliansen, utan att avvakta de slutgiltiga formaliteterna, och så gavs order om nyhetens publicering. Detta enligt Cianos dagbok. Pressmeddelandet talade om ett i bästa samförstånd vunnet »politiskt och militäriskt fördrag mellan Tyska riket och Italien, varigenom de ämna effektivt medverka till tryggandet av freden i Europa».

Det företal till den under märkliga omständigheter bevarade dagboken, som Ciano skrev i fängelset i Verona den 23 december 1943, ett par veckor före sin avrättning, har andra uppgifter än dessa. Medan han var i Milano, gav Mussolini honom befallning att gå med på de tyska önskemålen och bringa saken till slut. Mussolini hade nämligen blivit uppbragt över en uppgift i amerikanska tidningar, att Milanos befolkning berett den tyske ministern ett fientligt mottagande, ett synbart tecken, så utlades texten, på den minskade respekten för diktatorn själv. Så nödgades Ciano avstå från att dra ut på dessa förhandlingar, vilket han länge strävat att göra, och så blev »stälpakten» oundviklig. Om denna version är riktig, saknar den i vart fall underlag i dagboken. Man kan där avläsa utrikesministerns stigande betänksamhet — han förrådde den också alltför tydligt under samtal med rumänen Gafenco strax före resan till Milano — och t. o. m. hans uppflammande ovilja mot den tyska förbindelsen, såsom under intrycket av överrumplingen i mars, då Hitler utan att ha varskott bundsförvanten tågade in i Prag. Ciano var van att väcka Mussolinis tvivel, att sörja för motskäl, men icke att trotsa honom; hans ställning förbjöd det. Och redan före detta möte var avtalat, att han inom kort skulle fara till Berlin och fullborda verket. Vad som står kvar av företalets sensationella version torde bli, att nyhetens offentliggörande redan vid detta tillfälle var följden av ett impulsivt beslut av Mussolini personligen, varigenom möjligheten till återtåg eller fortsatta taktiska manövrer avskars. Enligt dagboken tvekade också Ribbentrop, som fortfarande helst ville ha med Japan, en smula inför denna oförmodade vändning, varför han först inhämtade Hitlers tillstånd till åtgärden.

I Berlin, där den nya alliansen högtidligen undertecknades den 22 maj, »framhöll ånyo» Ribbentrop för Ciano, säger dennes dagbok, Tysklands avsikt och intresse att upprätthålla en lång, åtminstone treårig, fredsperiod. Allt som rörde medelhavspolitiken skulle bestämmas av Italien, försäkrade Hitler under samtalen. Alliansen förutsatte bibehållen fred under de närmaste åren. I annat fall hade Ciano icke kunnat uttrycka sig som han gjorde i ett livligt observerat tal, som han höll den 16 december 1939, under den korta italienska neutralitetens höjdperiod. Starkt kritiskt mot Hitlers handlingssätt, fick det endast i stympade utdrag återges av tyska pressen. Italien hade ansett tre fredsår behövliga, upplyste Ciano oförfärat, Tyskland fyra till fem; man hade enats om att under så lång tid icke föra fram några spörsmål ägnade att väcka oro och split. Fördragstexten, som demonstrativt publicerades, innehåller intet härom, men självfallet kan en sådan klausul endast ha varit hemlig eller muntlig. Redan de skiftande tidsuppgifterna tala mot att den överhuvud taget haft aktmässig form. Förloppet i augusti 1939, då andra grunder återropades för Italiens blivande ställning utanför kampen, kan framför allt icke förenas med något förbehåll av denna art vid paktens tillkomst. Det hela inskränkte sig tydligen till försäkringar under hand; saken var också mer än vanligt ömtålig. Alliansen, synnerligen vittgående, skulle genast träda i kraft. Den ömsesidiga biståndsplikten vid krig av varje tänkbart slag var förbehållslöst fastslagen. Fred och stillestånd finge endast slutas med båda parternas samtycke — en lika vanlig som bräcklig formel i dylika traktater. Båda skulle de, så snart deras intressen hotades, genast konferera med varandra och träffa lämpliga åtgärder. Man ser här skuggan av ett italienskt önskemål: att hindra en upprepning av Hitlers både tålmodsprövande och försåtliga taktik. Som André François-Poncet betonar i en briljant studie över Hitler och Mussolini, vilka han båda väl kände från sin verksamhet som Frankrikes ambassadör först i Berlin och sedan i Rom, är i synnerhet denna bestämmelse i fördraget av intresse mot bakgrunden av vad som varit diktatorerna emellan. Mussolini stod beredd att fylla sina formella åtaganden och samtidigt betjäna sig av den nya, hotfullt vidsträckta allianstraktaten som påtryckningsmedel för egen del. I full överensstämmelse med dess innehåll hade han redan före slutceremonierna i Berlin givit italienske ministern i Warszawa i uppdrag att klargöra för polska regeringen, att Italien i händelse av krig skulle gå med på Tysklands sida...

Skillnaden var emellertid, att icke Mussolini och Ciano, men väl Hitler och Ribbentrop räknade med krig i en nära framtid. Italienarna hade på denna huvudpunkt hållit till godo med löften, som klingade behagligt i deras öron, men underlåtit att ställa villkor. Alliansen underskrevs med pomp och ståt den 22 maj. Dagen därpå höll Führern en ytterst hemlig konferens med det högsta krigsbefälet, numera tillgänglig genom en stor uppteckning bland akterna från Nürnbergprocessen. Han framlade i denna innersta och strängt rensade krets sin avsikt att göra upp med Polen vid första lämpliga tillfälle. Striden gällde mera än Danzig; den gällde det tyska livsrummet i öster. En upprepning av den tjeckiska affären vore inte längre att vänta. Denna gång skulle det säkert bli krig. Frågan var endast, om man först borde vända sig mot väster eller först mot Polen. Sekretess var ett nödvändigt villkor för framgång. »Vårt mål», sade Hitler, »måste hållas hemligt också för Italien och Japan.» Det finge i sinom tid bli Italiens sak att binda Frankrike vid alppfronten och underlätta en genom-brytning av Maginotlinjen. Tidpunkten för aktionen skulle Hitler välja. För att åstadkomma Polens isolering måste samverkan sökas med Sovjetunionen, direkt eller indirekt; annars uppnåddes icke detta angelägna mål. Utan tvivel var då, den 23 maj 1939, tysk förhandlingskontakt redan uppnådd med de styrande i Kreml; alla kända omständigheter peka åtminstone i denna riktning. På dagen tre månader senare kunde Joakim Ribbentrop i Sovjetunionens huvudstad underteckna en ny traktat, den mest ödesdigra som förknippar sig med hans namn och överhuvud taget med vår så mångfaldigt prövade generations hägkomst.

Italien ställdes i samma dagar inför konsekvenserna av all denna ouppriktighet i diktatorernas umgänge och rådslag, som överträffar vanliga kabinettpolitiska mått. En plågsam inre kris inför krigsutbrottet blev följden. Den framdrev efter förvirrade brytningar — värda sin egen skildring — beslutet att tills vidare välja ställningen av icke-krigförande makt, trots »stålpaktens» kategoriska solidaritetskrav. Det var en handling av självbesinning, men också ett svidande nederlag för Mussolinis självkänsla. Hur nära han likväl var i det följande att bryta sig lös och finna sin egen väg visar icke minst Cianos anförda decembertal. Hitlers häpnadsväckande framgångar vände bladet i ödets bok. Frestelsen blev Mussolini övermäktig, när Frankrike låg slaget till marken, och gjorde den italienska neutraliteten till blott en episod.